

บทที่ 5

บทสรุป

“สังคมมนุษย์มีพลังงานใหม่ซึ่งเป็นด้านบวกและมีพลังเก่าด้านลบที่ปะทะกันอยู่อันทำให้สังคมเคลื่อนไหวไป ในทำนองเดียวกันกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายตามกฎธรรมชาติ พลังเก่าก็เสื่อมสลายไปด้วย พลังใหม่ที่เจริญเติบโต ระบบสังคมของพลังใหม่ก็เจริญเติบโตไปด้วย สภาวะเก่าหลีกเลี่ยงจากความเสื่อมสลายไปไม่พ้น ส่วนสภาวะใหม่ก็ต้องดำเนินไปสู่ความเจริญซึ่งพลังเก่าไม่อาจต้านทานไว้ได้ ดังนั้นสภาวะใหม่ย่อมได้รับชัยชนะต่อสภาวะเก่า”

ปรีดี พนมยงค์ (2501)¹

ช่วงเวลาระหว่าง ปี พ.ศ. 2501-2533 เป็นช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลงผ่านของเศรษฐกิจการเมืองไทยซึ่งผู้ทำวิทยานิพนธ์ต้องการจะนำเสนอผ่านการวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญคือ ทุนอเมริกัน ทั้งทุนทางเศรษฐศาสตร์ และทุนที่ให้โดยจุดมุ่งหมายของการสร้างอิทธิพลและอำนาจผูกพัน ไม่ว่าจะสหรัฐอเมริกาจะมีจุดมุ่งหมายเรื่องการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามที่เอกสารทางรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่ให้คำอธิบายการเข้ามาทำสงครามอุตมการณ์ในภูมิภาคนี้และการให้ความช่วยเหลือทางทหารและเศรษฐกิจแก่ประเทศไทยในการร่วมต่อต้านคอมมิวนิสต์² หรือสหรัฐอเมริกาจะมีจุดประสงค์ที่สำคัญในเรื่องการปกป้องตลาดและฐานทรัพยากรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อสนับสนุนความเติบโตของญี่ปุ่นซึ่งเป็นผู้ค้าสำคัญของอเมริกา³ ทุนอเมริกันที่หลั่งไหลเข้าสู่เมืองไทยก็ยังประโยชน์ให้กับกลุ่มผู้มีอำนาจระหว่าง ปี พ.ศ. 2490-2516 ได้มีความชอบธรรมและได้รับ

¹ ตัดตอนจาก ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวช, 2513), หน้า 7.

² งานที่อธิบายการทำสงครามเย็นของสหรัฐอเมริกว่าภัยคุกคามจากสหภาพโซเวียตเป็นต้นเหตุสำคัญ เช่น Herbert Feis, From Trust to Terror: The Onset of the Cold War 1945-1950 (New York: W.W. Norton, 1970) และ A.M. Schlesinger, The Bitter Heritage: Vietnam and American Democracy 1941-1966 (Boston: Houghton Mifflin, 1967)

³ งานที่อธิบายว่าสหรัฐอเมริกาทำสงครามเย็นเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสนับสนุนการเติบโตของญี่ปุ่น เช่น William Appleman William, The Tragedy of American Diplomacy (New York: Delta, 1962) และ John Lewis Gaddis, We Now Know. Rethinking the Cold War (Oxford: Clarendon, 1997)

เสียงสนับสนุนในการบริหารประเทศ และสร้างการสะสมทุนภายในประเทศให้กับชนชั้นนายทุนของไทย ให้เติบโตส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคต่อ ๆ มา

รัฐบาลไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 ซึ่งตรงกับยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่ 2 ได้เริ่มต้นรับเงินช่วยเหลือทางการทหารและเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกาแลกเปลี่ยนกับความร่วมมือในการเข้าฝ่ายโลกเสรีต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่กระนั้น ในยุคดังกล่าว ระบบเศรษฐกิจไทยยังเป็นระบบเศรษฐกิจแบบชาตินิยม ทุนอเมริกันที่จะเข้ามาลงทุนโดยตรงในประเทศยังถูกจำกัดด้วยนโยบายของรัฐบาล แต่หลังจากจอมพล ป. พิบูลสงครามถูกปฏิวัติโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐบาลไทยได้ตกลงรับความช่วยเหลือทั้งทางทหารและเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงยินยอมปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจตามคำแนะนำของธนาคารโลกอย่างแข็งขัน ถือเป็น การนำประเทศไทยเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกระลอกที่สองหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เพียงแต่ในยุคนี้ มหาอำนาจศูนย์กลางทุนนิยมโลกได้เปลี่ยนแปลงจากอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นมหาอำนาจใหม่อย่างสหรัฐอเมริกา

ในยุคจอมพลสฤษดิ์ สินค้าออกของไทยยังคงเป็นผลิตผลทางการเกษตร แต่ขณะเดียวกัน รัฐบาลก็พยายามสะสมทุนโดยกระตุ้นการลงทุนจากต่างประเทศ นอกจากการลงทุนโดยตรงจากประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาแล้ว ภาวะสงครามเวียดนามยังทำให้เกิดเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการใช้จ่ายของทหารอเมริกัน

ยิ่งไปกว่านั้น ระบบเศรษฐกิจที่เติบโตดังกล่าวเป็นส่วนสร้างความชอบธรรมให้รัฐบาลทหารในการคงอยู่ในอำนาจเนื่องจากนายทุนนักธุรกิจต่างพอใจระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพและการเปิดการลงทุนเสรี แต่ทั้งนี้ การประกอบธุรกิจดังกล่าวต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและระบบอุปถัมภ์ ในขณะที่นักธุรกิจได้ประโยชน์จากการสนับสนุนการลงทุน รัฐบาลก็ได้ประโยชน์จากการเข้ามีส่วนร่วมในธุรกิจ ในฐานะที่ปรึกษาและกรรมการบริษัทซึ่งจะได้รับส่วนแบ่งซึ่งนับเป็นรูปแบบหนึ่งของการคอร์รัปชันนั่นเอง

อำนาจของกลุ่มเผด็จการทหารได้ค่อย ๆ ตกต่ำลงพร้อม ๆ กับความพ่ายแพ้ของสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนามและทุนอเมริกัน เมื่อสหรัฐอเมริกาเริ่มถอนตัวเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศตกต่ำและกระแสประชานิยมอเมริกันที่ต่อต้านสงคราม เศรษฐกิจการเมืองไทยก็ตกอยู่ในภาวะระส่ำระสายตามไปด้วย ประชาชนเริ่มตั้งคำถามกับความชอบธรรมในการมีรัฐบาลเผด็จการและเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองถึงสองครั้งในยุค 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และยุค 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เมื่อสหรัฐอเมริกาถอนทหาร ยุติสงคราม และปรับเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจการเมือง ประเทศไทยจึงต้องปรับตัวตาม จากที่เคยมีสหรัฐอเมริกาเป็นเกราะด้านความมั่นคงและทำการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าตอบสนองอุปสงค์ภายในประเทศ เมื่อทุนอเมริกันอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอุปสงค์

ภายในประเทศเคลื่อนย้ายออกไป รัฐบาลจำเป็นต้องหาทางเลือกใหม่และได้การผลิตเพื่อการส่งออกเป็นทางเลือก ทำให้ในยุคต่อมาเกิดการต่อสู้ระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มทหารที่ไม่ต้องการให้รัฐปรับนโยบายทันทีทันใดเพราะเกรงว่าอาวุธนำเข้าจะราคาแพง นักธุรกิจที่ต้องการนโยบายสนับสนุนการส่งออก และนักการเมืองท้องถิ่นที่มีพื้นฐานจากกลุ่มนักธุรกิจซึ่งต้องการจะแบ่งปันงบประมาณไปใช้ในท้องถิ่นตนเอง

ในที่สุด ระบบทุนนิยมโลกที่มีการปรับตัวเพื่อให้พ้นจากความถดถอย นโยบายเศรษฐกิจใหม่ของสหรัฐอเมริกาและการประชุมพลาซ่า แอคคอร์ดในประเด็นภาคการเงินโลก ได้ทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการส่งออกอย่างเต็มตัวพร้อม ๆ กับการถดถอยของทุนอเมริกันและการเข้าแทนที่ของทุนญี่ปุ่นซึ่งเป็นการลงทุนโดยตรงในภาคอุตสาหกรรม ประกอบกับสถานการณ์สงครามเย็นที่เริ่มคลี่คลายทำให้การค้าระหว่างประเทศขยายตัวกว้างขวาง ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคทองทางเศรษฐกิจหลัง ปี พ.ศ. 2528 ซึ่งการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมระหว่างประเทศมากกว่า 10% ต่อปี⁴

ผู้ทำวิทยานิพนธ์เห็นว่าการเคลื่อนตัวของทุนอเมริกันได้ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมเศรษฐกิจไทยในยุค ปี พ.ศ. 2501-2516 ดังนี้

ประการแรก ทุนอเมริกันเป็นตัวกระตุ้นสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวของชนชั้นกลางในสังคมไทยซึ่งในทศวรรษ 2510 ได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมและก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมด้านเศรษฐกิจการเมือง การพัฒนาตามแบบสหรัฐอเมริกาและเศรษฐกิจไทยที่เจริญเติบโตขึ้นในยุคสงครามเวียดนามอันเนื่องจากการขยายตัวของทุนอเมริกันได้ทำให้ประชาชนจำนวนหนึ่งมีโอกาสศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยและมีโลกทัศน์ที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าคนในยุคก่อน ๆ พวกเขาเหล่านี้ได้ขยายเครือข่ายทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความไม่โปร่งใสในเรื่องนโยบายเกี่ยวกับสงครามเวียดนาม ในส่วนของรัฐบาลเอง แม้จะจำกัดข่าวสารภายในประเทศ แต่ก็ไม่อาจสกัดกั้นอิทธิพลของสื่อต่างประเทศซึ่งนำเสนอข้อเท็จจริงต่างจากรัฐบาล ประชาชนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่จึงเกิดคำถามเกี่ยวกับความชอบธรรมของรัฐบาลทหารจนนำไปสู่การเรียกร้องประชาธิปไตยในที่สุด

ประการที่สอง แม้สังคมเกษตรกรรมไทยจะมีความเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง แต่ในสังคมชนยังคงมีความเป็นชุมชนเหนียวแน่น การรับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอเมริกันและพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐในยุคหลัง ปี พ.ศ. 2500 ได้มีส่วนสลายระบบความสัมพันธ์การผลิตแบบ

⁴ อัตราความเติบโตของ GDP ระหว่างปี พ.ศ. 2531- 2533 เท่ากับ 13.2%, 12.0% และ 10.10% ตามลำดับ

เกษตรกรรมยังชีพได้อย่างมีนัยสำคัญ เมื่อรัฐบาลพยายามที่จะประชาสัมพันธ์เศรษฐกิจทุนนิยม สนับสนุนให้คนเข้ามาทำงานหาเงินใช้จ่ายซื้อสินค้าเพื่อที่จะมีความสุข⁵ และสะสมทุนโดยการดึง ส่วนเกินของภาคเกษตรกรรมมาเพื่อพัฒนาภาคอุตสาหกรรม การผลิตเพื่อการค้าที่อิงกับราคาในตลาดโลกทำให้เกษตรกรต้องลงทุนสูงและต้องพึ่งเงินกู้ในการลงทุนปลูกพืช ปีใดที่ฝนแล้งและราคา ผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรไทยต้องล้มละลายจนบางครั้งสูญเสียที่ดินและกลายเป็นแรงงานรับจ้างเข้ามา อยู่ในภาคอุตสาหกรรม แรงงานส่วนหนึ่งโดยเฉพาะผู้หญิงจากหมู่บ้านที่ยากจนได้เข้าสู่ภาคบริการ โดยเฉพาะการขายบริการให้กับทหารอเมริกัน ระยะเวลาหลังจากสหรัฐอเมริกาถอนตัวออกจากภูมิภาคไปแล้ว วัฒนธรรมการพักผ่อนหย่อนใจในสถานเริงรมย์ได้ตกทอดถึงคนไทยไปด้วย และได้เป็นจุดขายของ ประเทศไทยในระยะที่ประเทศไทยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวหลัง ปี พ.ศ. 2530

ประการสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงบทบาทของทุนอเมริกันส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองไทย ในยุคทุนอเมริกันไหลบ่าเข้าสู่ประเทศช่วงต้นสงครามเวียดนาม การปกครองแบบเผด็จการมีอำนาจดำรงอยู่ได้ในสังคมไทยโดยมีความชอบธรรม สถานการณ์การรุกรานของคอมมิวนิสต์ที่ก่อให้เกิด ความหวาดกลัว และผลประโยชน์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นข้ออ้างอย่างดีของรัฐบาลที่จะรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเพื่อสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ สร้างผลประโยชน์ให้กับพรรคพวกใน คณะรัฐบาลที่มีส่วนในธุรกิจต่าง ๆ และสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาล แต่เมื่อบทบาททุนอเมริกันใน ส่วนทุนด้านการทหารและทุนความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจถดถอยลง การหมดอำนาจของรัฐบาล เผด็จการได้เปิดช่องให้กับนักธุรกิจได้เข้ามามีบทบาททางการเมือง จากที่เคยผลักดันนโยบายและหา ผลประโยชน์จากระบบอุปถัมภ์มาสู่การเป็นผู้กำหนดนโยบาย

ในยุคที่สหรัฐอเมริกาถอนตัวออกจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประสบกับภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำ เศรษฐกิจการเมืองไทยแม้จะระส่ำระสายแต่ก็สามารถพัฒนาขึ้นมาจนเติบโตใหม่ได้อีก ครั้ง ด้วยปัจจัยสามประการตามที่อธิบายในวิทยานิพนธ์ ได้แก่

ประการแรก การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศและการเติบโตของอุตสาหกรรมส่งออก การที่ เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาเข้าสู่ภาวะถดถอยหลังสงครามเวียดนาม และค่าเงินดอลลาร์ที่ตกต่ำทำให้

⁵ คำขวัญประจำตัวของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แก่ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” และ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก”

เกิดการจัดระเบียบการเงินโลกเสียใหม่ภายใต้ข้อตกลง พลาซ่า แอคคอร์ด ในปี พ.ศ. 2528 ข้อตกลงดังกล่าวทำให้ค่าเงินเยนของญี่ปุ่นแข็งค่าขึ้น ทำให้ผู้ผลิตในญี่ปุ่นต้องย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศอื่น ๆ ที่จะช่วยลดต้นทุนการผลิต ประเทศไทยเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศที่มีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในเรื่องค่าแรงราคาถูกและเป็นแหล่งวัตถุดิบ เศรษฐกิจไทยจึงเติบโตจากเงินลงทุนของญี่ปุ่นและนานาประเทศและยึดการผลิตสินค้าส่งออกเป็นรายได้หลักของประเทศ

ประการที่สอง ความสำเร็จของภาครัฐในการผลักดันเกษตรกรให้เข้ามาเป็นแรงงานรองรับความต้องการในภาคอุตสาหกรรม รัฐใช้นโยบายสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมซึ่งต้องดึงเอาส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมมาเป็นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าและโรงไฟฟ้าบนพื้นที่ป่าไม้ และพื้นที่การเกษตร การเก็บค่าพรีเมียมข้าว เมื่อเกษตรกรถูกผนวกเข้าสู่ระบบการค้าโลกและทำการผลิตเชิงพาณิชย์โดยใช้ทุนมหาศาล ปีใดที่ผลผลิตตกต่ำหรือเกิดภัยธรรมชาติ เกษตรกรจึงล้มละลาย คนจำนวนมากต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งรองรับกับภาคอุตสาหกรรมที่กำลังต้องการแรงงานพอดี

ประการที่สาม การคลี่คลายของสถานการณ์สงครามเย็นพร้อม ๆ กับการคลี่คลายของสถานการณ์การเมืองภายในประเทศ เมื่อสงครามเย็นเริ่มคลายตัว ประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียตได้ก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ทำให้เกิดตลาดระบายสินค้า และตลาดแรงงานในพื้นที่ใหม่ ๆ ประเทศไทยมีการเลือกตั้งครั้งแรกโดย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีรัฐบาลพล.อ.ชาติชาย ประกอบไปด้วยกลุ่มนักธุรกิจจำนวนมากเป็นประวัติการณ์ทำให้นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจกลายเป็นนโยบายหลักของประเทศ มีการเปิดตลาดการค้าในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านซึ่งเริ่มมีสันติภาพเนื่องจากสงครามอินโดจีนได้สิ้นสุดลง นักลงทุนไทยเริ่มเข้าไปลงทุนในพม่า กัมพูชาและลาวมากขึ้น เกิดการขยายการลงทุนและเกิดนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า

อย่างไรก็ตาม ยุคหลังจากรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย อันเป็นยุคต่อเนื่องของเหตุการณ์ในวิทยานิพนธ์ซึ่งผู้ทำวิทยานิพนธ์ไม่ได้กล่าวถึง ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์สงครามเย็นได้จบสิ้นในยุคของรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย และสถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในส่วนของสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศ ระเบียบโลกที่สหรัฐอเมริกาเป็นมหาอำนาจทางการเมืองแต่เพียงผู้เดียว ในด้านเศรษฐกิจ สหรัฐอเมริกาพยายามจะกลับเข้ามาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอีกครั้ง ในยุคนี้เกิดข้อตกลงทางการค้าใหม่ ๆ เป็นยุคแห่งความขัดแย้งระหว่างประเทศพัฒนา

แล้วกับประเทศกำลังพัฒนา และเป็นยุคแห่งการกีดกันทางการค้าในแต่ละภูมิภาค รวมไปถึงเป็นยุคเริ่มของขบวนการโลกาภิวัตน์ผ่านทางเทคโนโลยี เช่น อินเทอร์เน็ต ซึ่งสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ

ในส่วนของประเทศไทย วงจรการเมืองของไทยกลับเข้าสู่การประท้วง ความรุนแรง และการพยายามกลับเข้ามาใช้อำนาจของกลุ่มทหารอีกครั้งในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ. 2535⁶ แต่ก็พ่ายแพ้ต่อพลังประชาชน นับแต่นั้น ทหารได้หมดบทบาทในการเมืองไทย และประเทศไทยมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งมาโดยตลอด และยังคงใช้นโยบายเศรษฐกิจเสรี เน้นการส่งออก และพยายามที่จะก้าวไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่อีกประเทศของเอเชียต่อจาก เกาหลีใต้ ฮองกง ไต้หวัน และสิงคโปร์

อย่างไรก็ตาม การเติบโตในช่วงทศวรรษ 2530 อันเนื่องมาจากการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนมีอุปสรรคในเรื่องนโยบายเศรษฐกิจมหภาคที่ไม่รัดกุม ในด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อัตราการส่งออกหลัง ปี พ.ศ. 2535 ลดต่ำลงเนื่องจากการแข็งตัวของค่าเงินดอลลาร์ส่งผลให้ดุลบัญชีเดินสะพัดขาดดุลเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ การที่รัฐบาลเปิดเสรีทางการเงินแต่กลับตรึงค่าเงินบาทไว้ในระดับราคาคงที่และเพิ่มอัตราดอกเบี้ยให้สูง ๆ เพื่อดึงดูดนักลงทุน ก่อให้เกิดการเก็งกำไรจนทำให้ภาคการเงินกับภาคการผลิตจริงไม่สัมพันธ์กัน เศรษฐกิจไทยจึงเจริญเติบโตในลักษณะของระบบสินเชื่อ เมื่อหนี้ต่างประเทศเพิ่มสูงขึ้นจนทำให้ความเชื่อมั่นของนักลงทุนหมดลง นักลงทุนได้พร้อมใจกันดึงเงินลงทุนออกจากประเทศไทย ความล้มเหลวในช่วงข้ามคืนจึงเกิดขึ้น และกลายเป็นวิกฤตการณ์ลุกลามไปทั่วโลก รูปแบบการพัฒนาของประเทศได้ถูกนำมาเป็นประเด็นอภิปรายอีกครั้งว่าการพัฒนาประเทศเป็นทุนนิยมตามแบบสหรัฐอเมริกาเหมาะสมแล้วหรืออย่างไร

ท้ายที่สุด ประเทศไทยเลือกที่ใช้วิธีปรับโครงสร้างพื้นฐานตามที่ธนาคารโลกและองค์การการเงินระหว่างประเทศที่สหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำในการฟื้นฟูเศรษฐกิจไทย ประเทศไทยจึงกลายเป็นประเทศที่เปิดเสรีตามกระแสเสรีนิยมใหม่ที่แพร่สะพัดไปทั่วโลก สหรัฐอเมริกาและทุนอเมริกันยังคงดำรงบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจการเมืองไทยในยุคต่อ ๆ มา แม้ว่าในด้านการลงทุนโดยตรง ญี่ปุ่นจะเป็นประเทศที่อยู่ในอันดับแรก แต่ในด้านการกำหนดนโยบายในระดับประเทศและระดับโลก สหรัฐอเมริกายังคงความเป็นประเทศผู้นำ และยังคงเป็นมหาอำนาจในองค์การระหว่างประเทศอย่างธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศไม่เปลี่ยนแปลง ยิ่งไปกว่านั้นในด้านการเมืองระหว่างประเทศ ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ที่หมดสิ้นลงพร้อม ๆ กับการล่มสลายของสหภาพโซเวียตได้ทำให้สหรัฐอเมริกากลายเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียว แม้จะมีมหาอำนาจในภูมิภาคอื่นๆ เช่น จีน ญี่ปุ่น สหภาพยุโรป ทำทนาย

⁶ ดูการวิเคราะห์เรื่องชนชั้นกลางกับเหตุการณ์พฤษภาทมิฬได้ใน อเนก เหล่าธรรมทัศน์, มือบมือถือ ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับการพัฒนาประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2536).

อำนาจด้านการเมืองเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาบ้าง แต่สหรัฐอเมริกาก็แสดงให้เห็นชัดเจนจากสถานการณ์สงครามในอิรักและในองค์การสหประชาชาติว่าตนเองเป็นผู้นำที่มีอำนาจมากที่สุดและไม่มีใครหยุดยั้งได้ เช่นเดียวกับระบบเศรษฐกิจไทยที่ผนวกเข้ากับระบบทุนนิยมเต็มตัวและยังหาทางที่จะสร้างความเจริญเติบโตในแบบเดิม ๆ ที่ไม่ได้คำนึงถึงความยั่งยืนและบทเรียนจากการพัฒนาที่ประวัติศาสตร์ต้องจารึกไว้